

Förlossningsgudinnans återkomst

– »tillbaka till naturen med lite hjälp»

Vad innebär stöd till den barnafödande kvinnan? Cochranes metaanalys leder paradoxalt tillbaka till förlossningsgudinnor som Isis, Ninhursug, Diana, Maia och Artemis och till Jungfru Maria. Vad finns i detta spår av tillit och trygghet inför barnafödandets glädje, oro, smärtor och fador? Varför är förlossningsupplevelsen negativ för var 7:e kvinna? Varför är var 20:e kvinna missnöjd med omvårdnaden? Är »naturlig förlossning» en massmedial myt som rimmar illa med människans ständiga strävan om att så säkert som möjligt få friska barn?

Artikeln är en bearbetning av Svenska Läkaresällskapets Lenanderföreläsning 1998, hållen av författaren.

Var finns gudinnorna när kvinnorna idag föder barn? Jungfru Maria-bilder smyckar än idag förlossningsavdelningar från Grekland till Nicaragua. I södra Etiopien, Awassa, är sedvänjan att kvinnan lämnas helt ensam i hyddan när förlossningsvärkarna startar, varken systrar, mamma eller någon annan kvinna får vara med. De väntar utanför och går in först när de hör barnets skrik. På frågan vem som bistod kvinnan svarar man: Gud. Kanske är det kvinnorna i Awassa som Michel Odent tänker på: »So many words commonly used to describe childbirth – support, patient, management, delivered by, coached, helped, guided – suggest that a woman does not have the power to give birth without being dependant on somebody else. This isn't the case at all. The laboring woman doesn't need support» [1].

Bara för några generationer sedan bad de svenska bondmororna till Jungfru Ma-

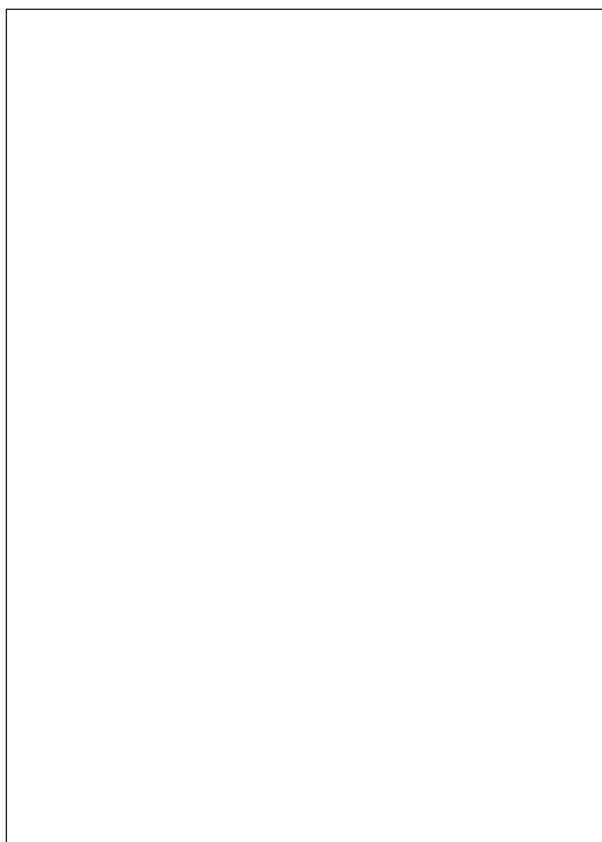
ria. Bara något hundrat generationer tillbaka, på faraonisk tid, bad man till flodhästgudinnan. Vad skänker idag kvinnorna tillit och lugn?

CTG-apparaten avgudabild?

Den moderna obstetrikern är ännu bara ett par generationer gammal i Sverige, yngre än så i stora delar av världen. Är CTG-apparaten en avgudabild, tickande och blinkande mitt i rummet, som lik en urtida lägereld ingjuter trygghet? Är »ståuppbövningen» en gudasänd gåva i stället för de gammaltestamentliga orden: Med smärta skall du föda dina barn? Är det moderna kejsarsnittet befrielsen undan evolutionens ok av värkrubbing och fetopelvin disproportion [2]?

Hur kommer det sig att, trots dagens strävan mot naturligt barnafödande, det är mycket få kvinnor som väljer bort modern teknik som fosterdiagnostik, ultraljud, elektronisk fosterhjärtövervakning, kejsarsnitt och smärtlindring? Aftonbladet hade under 1998 intervjuer med två kvinnliga programledare på TV som med stor tillit såg fram mot sina förlossningar. De förberedde sig med meditation och ville inte ha någon smärtlindring. Aftonbladet öppnade sedan en elektronisk insändarsida på frågan: Föda naturligt eller drogad? Webbplatsen fylldes av upprörd e-post där man samfällt framförde att man ville ha all tillgänglig smärtlindring.

Å ena sidan visar Cochranes metaanalys av randomiserade studier över stöd under förlossningen att ständig närvaro av en kvinna, vare sig det är en

Figur 1. Jungfru Maria ammande sitt barn. Solflammorna kring Marias gestalt (och månskaran under hennes fötter, syns ej på bilden) leder tillbaka till ett klassiskt tema: gudinna och gud. Del av valvmålning i Härkeberga kyrka, Uppland, utförd av Albert Målare på 1480-talet. Publicerad med tillstånd från Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer.

barnmorska, elev, grannkvinna eller hjälpkvinna (doula), ger 20–25 procent färre kejsarsnitt och sugklockor, 45 procent färre som får ryggbedövning, 80 procent färre mödrar som får svårigheter i moderskapet och 90 procent färre mödrar med depression sex veckor efter förlossningen [3]. Å andra sidan visade en randomiserad studie med färre mödravårdsbesök i experimentgruppen likadana medicinska resultat för bägge grupperna, men experimentgruppens mödrar var överraskande ofta oroliga efter förlossningen [4].

Syns inte när den finns, syns när den inte finns

Förlossningsbiträde handlar om trygghet och tillit för att kvinnan bättre ska kunna hantera sin smärta och rädsla.

Författare

ULF HÖGBERG

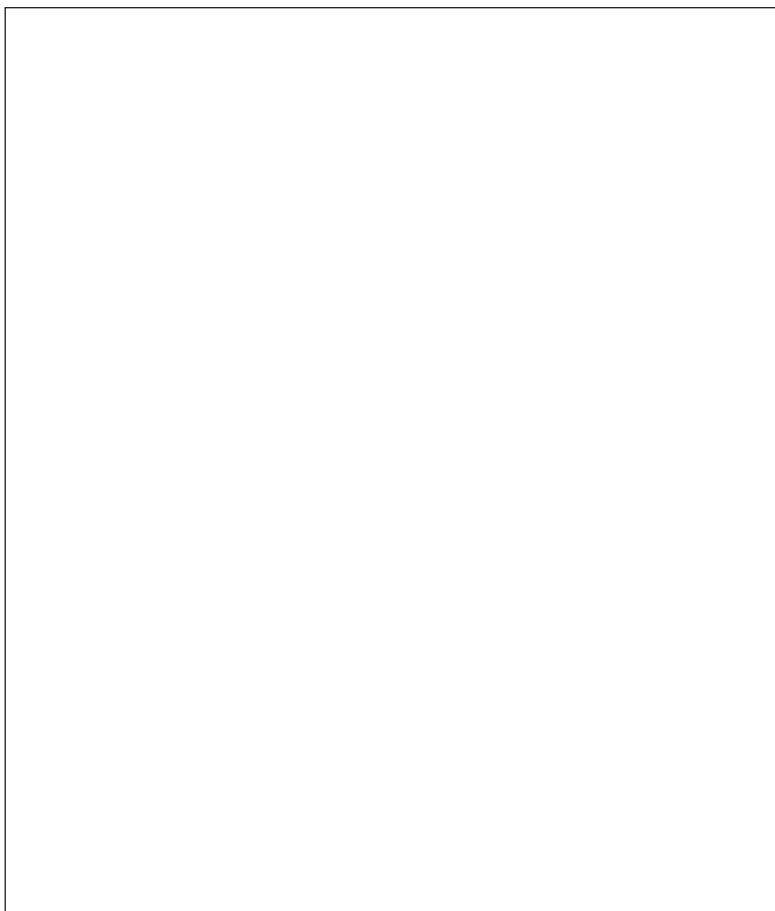
överläkare, kvinnokliniken, Norrlands Universitetssjukhus, Umeå.

Professorn i omvårdnadsvetenskap Astrid Norberg hävdar att den goda omvårdnaden inte syns när den finns, men syns när den inte finns, därav forskande barnmorskors förvåning över att barnaföderskor kan ha svårt att minnas namnen på de barnmorskor som var med. I en av Pia Höjersbergs intervjuer med äldre barnmorskor som bistod vid hemförlossningar på 1930-talet framhölls att »ingen förlossning var alldeles utan komplikationer ... det gällde att aldrig visa oro, oro smittar av sig» [5]. Finns det i det nutida förlossningsbiträdet en osynlig underström av relation till närvarande gudinnor som knyter an till de första gudinnebilderna, från Isis, orm- och flodhästgudinnan, de nordiska nornorna till den heliga Katarina och Jungfru Maria?

Den havande kvinnan har genom tiderna satts i förbund med Gud. Modersgudinnan är den arkeologiskt sett första kända gestalten i mänsklighetens religiösa panteon. Det finns en symbolisk likhet mellan jord och kvinna, den fruktbara jorden och den fruktsamma kvinnan. Moder Jord, Magna Mater – den stora Modern –, olika fruktbarehetsgudinnor, alla är de manifestationer av samma likhet. Den hemlighetsfulla skapande unga kvinnan/modern anses vara ursprunget till den första personifierade heliga bilden, gudinnan. Gudinnan födde sin son, en konung.

Tillit och förtröstan men kanske ännu mer oro

Resan, på lugna, stormiga, strömmande och forsande vatten, är den vanligaste metaforen för havandeskap och förlossning. Som vid alla resor bär man olika saker med sig i bagaget, och även om destinationen är känd kan mycket hända under vägen. Genom tiderna har den gravida kvinnan behandlats med vördnad. Förre sade man att det välsignade tillståndet ingav kvinnan magisk makt. Hon stod i förbund med Gud. Dock är inte tillit och förtröstan inför det oförutsägbara alltid de dominerande känslorna under resan. De olika folkliga benämningarna på förlossning ut-

Figur 2. Ormgudinna med det lilla barnet vid sitt bröst illustrerar det klassiska temat, som går vidare in i vår tid – den ammande modern på våra »baby friendly» BB-avdelningar. Källa: Onsell [9].

tryckte plåga och ångest. Föda barn var att slå ikull muren, riva kakelugnen. Fasa och fruktan finns med som en existentiell oro, där det handlar om att inte bara livet i vardande kan vara hotat utan också ens eget liv.

Oron i samband med graviditet, både hos kvinnan och hos omkringstående, är ett gemensamt arv som efter kultur och tid har givits religiös, folkloristisk skepnad eller som i dagens västvärld medicinsk skepnad. Som för 150 år sedan i Sverige dör i dagens u-länder upp till var 14:e kvinna i barnsbörd. I Tanzania finns ett talesätt om den födande kvinnan. Hon tar avsked av sina barn med orden: »Jag går till havet för att hämta det nya barnet, men det är inte säkert att jag kommer tillbaka.» I Sverige packade förr den havande kvinnan med sin egen svepning när hon reste till sin mamma för att föda.

Fem Huddingekvinnor intervjuades häromåret om sina drömmar under graviditeten. Majoriteten av drömmarna handlade om konflikt/strid, fruktan/panik, bestraffning/flykt. Bara en mindre del av drömmarna innehöll inslag av glädje och harmoni. Psykoanalytiker påpekar också att ångestdrömmar med dödsteman är vanliga under graviditeten. Förlossningen blir det arkaiska mö-

tet mellan livs- och dödsbringande krafter [6].

Mannens roll inte självklar

Sedan urminnes tider har det funnits föreställningar om att kvinnans förlossningssmärta kunnat överföras på mannen – couvade. I Amerika finns från indiansk kultur bilder av hur gudinnan drar i gudens testiklar för att uthärda smärtan. Från andra kulturer har beskrivits hur mannen ligger i hyddan och skriker medan kvinnan tyst går i mörkret och föder barnet. Det ansågs att han på så sätt kunde lura till sig onda andar som skulle hindra kvinnan att föda. Även i det svenska allmogesamhället kunde kvinnans förlossningssmärta överföras till mannen. En uppteckning handlar om att kvinnan tar mannens byxa, hugger fast den med en yxa på en huggkubb, och

på så sätt går smärtan över. Smärtan kunde överföras även till djur, träd eller döda föremål.

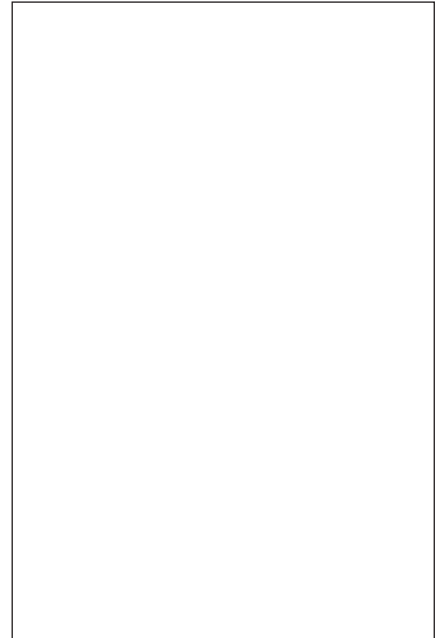
Mannens återkomst till förlossnings-salen i Sverige sedan 1970-talet kan ses som en återgång till allmogesamhällets traditioner. Ännu vid sekelskiftet var det vanligare att mannen var med än inte, och han skulle vara aktiv. Sara Lidman har beskrivit brytningstiden i »Lifsens rot». Rönnog körde ut barnmorskan fru Larsson och blir kvar med sin Isak: »Hon ställde sig på Isak Mårtens fötter med ryggen emot honom och han fick gå med henne så, fot om fot, fram och tillbaka och runt runt. Tänk om det blir en idiot! Och han höll henne om magen och bedyrade att hur skulle det kunna bli annat än ett gudaväsen med all den kärlek som ... och ständigt denna förvåning hon väckte hos honom ...» [7].

Marginaliseringen av mannen i samband med förlossningen accentuerades med det professionella förlossningsbiträdet. På 1930- och 40-talens sjukhus och förlossningshem kördes mannen ut: »Bort! Inget snusk här inte.»

Om mannens återkomst vid kvinnans sida är tillfällig eller inte får tiden utvisa. Närvaron är dock inte självklar. Den franske obstetrikern Frederick Le-

Figur 3. Thoeri, den egyptiska flodhästgudinnan, skyddade de havande kvinnorna, hjälpte vid födelsen till denna världen liksom vid nyfödelsen till livet efter detta. Den karakteristiska figuren, en flodhäst som står på bakbenen, med rund mage, kvinno bröst och kvinnoarmar, men med lejonassar istället för händer, skyddade alla som gick väntans tider. Källa: Onsell [9].

Figur 4. Eileithya, kärlekens och förlossningens gudinna, dotter till gudinnan Hera. Eileithya knyter an till stenåldern. Från den tiden har påträffats grottor där man dyrkade henne. Källa: Onsell [9].

boyer säger, enligt en notis i Dagens Nyheter 28 oktober 1992: »De första fem minuterna efter födelsen kan påverka människans hela liv. Därför bör pappor visas ut ur förlossningsrummet. Graviditet och barnafödande är obegripligt för en man.»

Barnmorskan Pia Olsson, som videofilmat fem mödrars besök i mödravården, beskriver mannen på annat sätt. »The expectant father seemed like a strange visitor in the women's world. The supportive and observing ways of relating shown by the expectant fathers could be interpreted as a way of helping the woman to maintain her perspective, if necessary, against a strong and powerful midwife.» Vidare påvisas att det stöd som kvinnorna upplevde under förlossningen, fick de från sina män och inte från barnmorskorna [8].

Egypten och Mesopotamien

Kvinnans ställning var stark i Egypten, liksom i Mesopotamien. Läkekons-ten var ett etablerat yrke redan 3 000 år f Kr och utbildade kvinnor arbetade som både doktorer och kirurger. Kvinnliga kirurger sades utföra kejsarsnitt. Läkare var ofta synonymt med prästina, och i de tidigaste berättelserna var det Isis som stod för behandling. Thoeri, den egyptiska flodhästgudinnan, skyddade de havande kvinnorna, hjälpte till vid födelsen och vid nyfödelsen till livet efter detta. Den karakteristiska figuren, en flodhäst som står på bakbenen, med rund mage, kvinno bröst och kvinnoarmar, men med lejonassar i stället för händer, skyddade alla som

gick i väntans tider. Bes, en egyptisk dvärggudinna 5 000 f Kr, och Heqet, grodgudinnan, var också hjälpare i barnsnöd.

Ninhursug, sumerisk gudinna för 3 000 år sedan, sågs som Moder Jord, gudarnas barnmorska och nationens barnmorska. Det var Ninhursug som satte igång födelseprocessen, lossade embryot, och därmed var hon folkets barnmorska och alla barns moder. Hon kunde också få livmodern att dra sig samman och stoppa blödningar. Därför kallades hon för »den som hämmar blodflödet». Hennes emblem var omegatecknet (Ω = kons livmoder).

Till gudinneföljeslagarna hörde ugglan, den gåtfulla fågeln som symboliserade visheten. Uggleskrin om natten har blivit tolkade som fjärran rop från barnsängsdöda kvinnor, som med sökande längtan hoar efter sina barn [9].

Grekland och Rom

I den grekisk-romerska världen övertog Artemis/Diana rollen från Isis som allsmäktig härskarinna över himmel, jord och underjord. Artemis var den grekiska gudinna som häskade över födelsen, barnafödandets gudinna och barnmorska. Hennes stora tempel i Efesos var ett av antikens sju underverk.

Eileithya var kärlekens och förlossningens gudinna, dotter till gudinnan Hera. Eileithyiakulten knyter an till stenåldern, och från den tiden har man hittat grottor där hon dyrkades.

Maia tillhörde också barnbördsgudinnorna, därav maieutik, läran om förlossningar. Sokrates berättar i en Pla-

tondialog att hans moder var barnmorska, och han sade att hans undervisning var en sorts förlossningskonst, dvs han försöker med sina kunskaper »förlösa» kunskaper som redan finns hos de utfrågade. Maieutik är numer en filosofisk-pedagogisk term, en metod att genom frågor hjälpa en person att komma till klarhet med tankar och begrepp som legat latent, så kallade tankefoster.

I Rom var det himmelsdrottningen Juno som särskilt beskyddade de barnafödande kvinnorna. Obstetrik, läran om förlossningskonst, har en latinsk härledning. Obstetrix är ett latinskt adjektiv 'hon som står emot' (prefixet ob 'emot', stare 'stå', suffixet trix uttrycker en feminin, handlande person). Obstetrik är substantivet, -ik grekisk ändelse, och betecknar vetenskapen om förlossningar. Vetenskapsnamn är i regel grekiska, men ordet obstetrik är ett enastående undantag, måhända för att barnafödandet är den mest jordnära och folkliga av alla medicinska discipliner. Förutom Soranus från Efesus, »obstetriken fader», var det huvudsakligen kvinnliga läkare, Felista, Cleopatra och Aspasia, som utvecklade obstetrikens vetenskap [10].

Jungfru Maria träder fram

Den goda modern, livets moder, livets ursprung, livets mysterium har i väst under kristendomen levt vidare genom Maria, som jungfrumoder, modersgudinna, Guds moder och madonna. Från 300-talet helgades gamla kultplatser på bergstoppar i himladrottningen Marias namn, lokala gudinnor fick

hennes namn och oräkneliga kyrkor invigdes till hennes ära [11]. Maria, som föder den gudomliga sonen genom den helige Ande, är ett eko av alla klassiska myter om den dödliga kvinnan som befruktas av solguden.

Under medeltiden var det Jungfru Maria och helgonet Margareta som de barnafödande kvinnorna vände sig till. Legenderna om Margareta handlar om en kvinna som fängslades för att hon sade nej till den romerske prefekten Olibrius, torterades, besegrade en drake i fångelse och, innan hon halshöggs, bad till Gud att skydda de barnafödande kvinnorna.

Flera legender om Jungfru Maria härrör från den till henne helgade Notre-Dame de Rocamadour. En legend berättar om en kvinna som förlorade sitt barn sedan maken dött, och hon blev anklagad för att ha utfört abort. Hon blev kastad i strömmen och blev räddad endast tack vare Notre-Dame de Rocamadour. Ett annat mirakel gällde en kvinna som varit gravid i 30 månader. För varje dag slogs hon av allt svårare födselsmärter utan att kunna föda, »... svårare än någon annan kvinna utsatts för». Hennes föräldrar bad till Jungfru Maria. Mirakulöst öppnades buken på kvinnan och det döda barnet, redan förruttnat, kunde extraheras i delar, och kvinnan blev helt återställd [12].

Etiopiska barnsängssånger – Marias pilgrimsfärd

Bilden av Guds Moder vid den barnafödande kvinnans sida är ännu levande hos de ortodoxa troende i Etiopien. Johannes Kolmodin (1884–1933) var historiker och språkforskare och vistades under åren 1908–1910 i Hamasen, nuvarande Eritrea, för att nedteckna sånger och legender på tigrinja med

början hos drottningen av Saba och hennes son med kung Salomo.

I barnsängssångerna är Jungfru Maria huvudpersonen. Barnsängssångerna ska ha tillkommit när en havande kvinna stöttes ut från bygemenskapen och förvägrades förlossningshjälp av byns kvinnor. Då kom Maria ned till henne och hjälpte henne med förlossningen. Allt gick bra och på tredje dagen kom Maria tillbaka och gav henne sångerna. Förlossningen framställs allegoriskt som Marias pilgrimsfärd. Barnsängskvinnan måste nu gå samma väg som Maria, alldeles ensam – så ensam som om hon varken hade moder, fader, syster, broder eller frände. I tankar på vägen hör hon de dödas röster erinra om livets förgänglighet. Barnsängskvinnan vädjar nu förtvivlat till Maria: »Ser du då inte himmelska att min ånger är äkta och uppriktig?» Värkarna har börjat på allvar. Kvinnan sitter på golvet och kastar huvudet åt sidan så att håret sopar golvet, hon krafsar på golvet så att naglarna spricker och fingrarna blir såriga. Förlossningens avslutning nalkas nu och värkarna börjar bli övermäktiga. Förstår nu att hon ingenting förmår själv, hon måste överlåta alla sina bekymmer till Maria. Sången handlar om den från bygemenskapen utstötta kvinnan som nu föder sitt barn vid foten av ett träd och är nära att förgås av törst. Hon lämnar därför barnet för att söka efter vatten och ber Maria att ta hand om barnet. Kören (hjälperskorna) tröstar henne: »Ditt hopp kommer inte på skam ty Gudsmo älskar ju barnsängskvinnan.» Så kommer barnaföderskan fram till den heliga staden och instämmer högtidligt i processionshymnen [13].

Legenderna och förlossningsriten är levande ännu på 1990-talet. »Maria har

kommit» är ett talesätt för att förlossningen har startat. Efteråt säger man »så bra att Maria förlöst dig». Maria som gudinna är så närvarande i Etiopien att barn än idag inte kan döpas till Maria.

Det hedniska Norden

Medan de etiopiska kvinnorna började sjunga Jungfru Marias lov på 200-talet, lärde sig ännu de nordiska systrarna födslorunor och åkallade nornor, diser, akkor eller fruktbarhetsgudinnor till stöd vid barnsbörd.

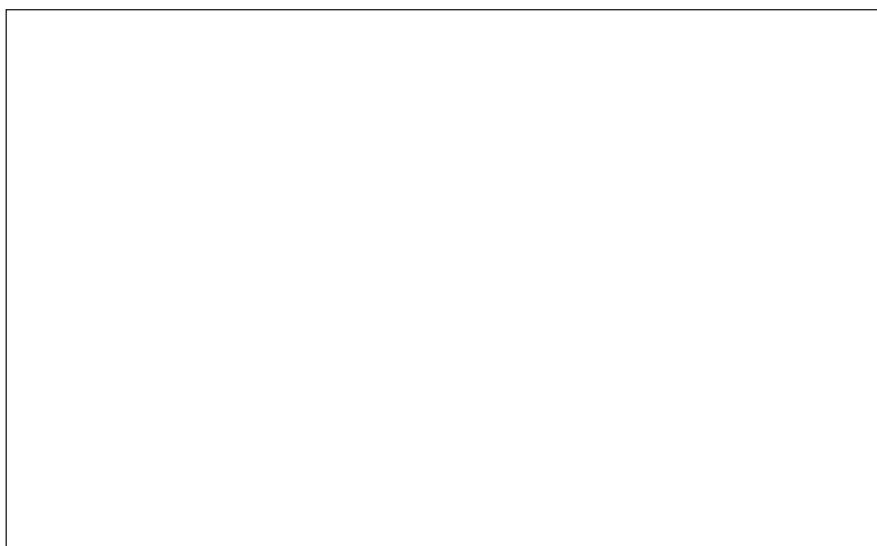
Med kristendomens införande efterträdde dessa hedniska hjälpare vid barnsbörd av kristna, framförallt Jungfru Maria och helgon. Magiska formler ersattes med kristna böner. En runstav från Norge visar hur magiska seder levde kvar men nu med kristet innehåll: »Maria födde Kristus, Elisabeth födde Johannes Döpare. Var förlöst i deras namn. Kom ut barn, Herren kallar dig ut i ljuset!» [14].

De heliga Birgitta och Katarinas mirakelberättelser

Den svenska medeltida kyrkan kom att få egna ikoner som skyddade vid förlossningen. Den heliga Birgitta blev moderlös i 11-årsåldern när modern dog efter barnsäng. Pojken som föddes var den ende av Birgittas bröder som uppnådde vuxen ålder. Birgittas minnesbilder av sin mor kan ha bidragit till att hennes Gud var en modersgestalt. Kristus liknades vid en mor: »I förlossningens stund önskar modern att barnet levande skall gå fram ur hennes sköte, och om barnet bara blir döpt, aktar hon föga sin egen död.» Birgittas femte förlossning blev svår och biktfaderna förtvivlade om hennes liv. Kvinnorna som vakade vid hennes sida såg då en vitklädd person komma in i rummet och röra vid Birgitta, och strax föddes dottern Cecilia utan komplikationer. En tid efteråt hörde Birgitta Jungfru Maria säga: »När du hade svårt att föda, kom jag, Maria, dig till hjälp. Du är därför otacksam om du inte älskar mig. Gör således allt du kan för att dina barn också skall vara mina barn.» Ännu mer än ett halvt sekel senare, vid Cecilias död, omtalades denna händelse i Vadstena kloster: »O saliga födelse, som förtjänade en sådan barnmorska! Det är därför att hoppas att hon också i den sista stunden bistod henne» [15].

Katarina, Birgittas och Ulfs mellanbarn, besökte sin moder i Rom och kom sedan att bli Vadstena klostrets första andliga ledare. Vittnesförhören från Katarinas kanonisationsprocess finns nedtecknade från 1470-talet. Flera av den heliga Katarinas mirakelberättelser handlar om barnafödande kvinnor som räddas till livet: »År 1470 låg en kvinna

Figur 5. I de etiopiska barnsängssångerna framställs förlossningen allegoriskt som Jungfru Marias pilgrimsfärd till Egypten och vidare till Shoa. Lokal målning, 1970-talet.

ANNONS

fjorton dagar i barnsnöd och de närvarande tyckte att hon var döden nära. De kände medömkan med henne och gjorde å hennes vägnar ett löfte till fru Katarina och till Vadstena där hennes relikker vila. Hon föddes strax på stund med sådan lätthet som hon kunde önska sig och tackade Gud, som genom den heliga Katarinas förtjänster förbarmat sig över henne. Vittnen äro Nils Ebbeson och Nils Johansson.»

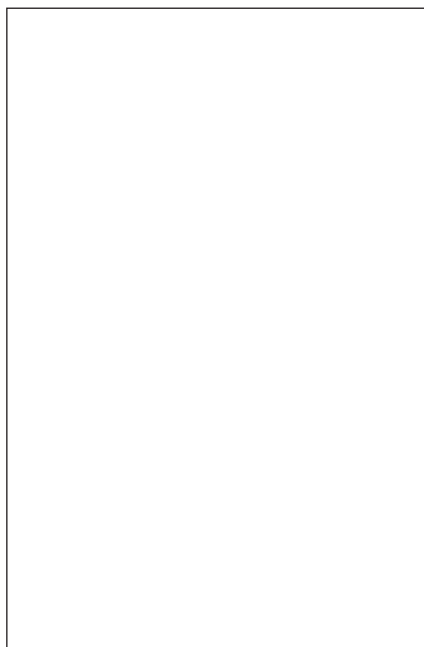
»Kristina Arvidsdotter i Gudhems kloster, Skara stift, födde ett dött barn och dog själv. När barnmorskan såg denna sorgliga händelse och all mänsklig hjälp var förgäves kastade hon sig på knä och anropade fru Katarinas hjälp ... Då de i tre timmar oupphörligt ropat hennes namn på det att hon skulle värdigas förbarma sig över dem och alltså hon åkallas med många djupa suckar och höga rop utverkade hon av Herren liv åt det dödfödda barnet och åt modern. När båda fått liv och uppstått från de döda kom kyrkoherden och döpte barnet, som ännu lever. Sedan kom modern i stor glädje till Vadstena och infriade löftet fromt och ödmjukt» [16]. (Karinadagen den 2 augusti är till minne av den heliga Katarina av Vadstena. Katarinadagen den 25 november är till minne av den sedan tidig kristen tid heliga Katarina, vars legender med rötter från romersk tid nådde Sverige under medeltiden.)

Från Jungfru Maria till mejeriförestånderskan Pettersson

Jungfru Maria kom att bli de svenska barnafödernas följeslagare ännu flera hundra år efter reformationen. Provinsialläkaren Sven Brodd nedtecknar en Jungfru Maria-bön i sin rapport till Collegium Medicum år 1756: »När hustrun på dal ska föda pålägger henne att trenne gånger sparka upp dörren och säga dessa ord: Jungfru Maria, jag spjärkar upp dörren att du ska lösa barnbojorna åt mig.»

I Nordiska museets Folkminnesarkiv finns i intervjuer med äldre människor i början av 1900-talet en unik källa om tänkesätt förr i tiden, och då är Jungfru Maria-bönerna ännu citerade: »Jungfru Maria, låna mig nycklarna dina, till att öppna mitt liv, och föda mitt barn, i Herren Jesu namn. Jungfru Maria, låna mig särken din, den vida, låna mig nycklarna dina för att öppna beniga lås.»

Sara Lidman beskriver från samma tid, men när modernismen bryter in, om hur en yrkesarbetande kvinna får tjäna som förebild för kvinnan i födslosmärter i stället för Jungfru Maria i »Lifsens rot»: När smärtan ändå blev Rönnog för övermäktig tog Isak Mårten fram porträttet från chiffonjén av Rönnogs stora kvinnliga förebild i livet: (fröken Märta Pettersson, »mejeriförestånderskan» i samhället): »... och höll det framför

Figur 6. »Jungfru Maria, låna mig nycklarna dina, till att öppna mitt liv, och föda mitt barn, i Herren Jesu namn. Jungfru Maria, låna mig särken din, den vida, låna mig nycklarna dina för att öppna beniga lås.» Jungfru Marie nycklar/Jungfru Marie hand.

Rönnog: kanske sa denna starka kvinna något att minnas en stund som denna?» [7].

Barnsäng och kyrktagning

Vilotiden sex veckor efter barnafödande äger en universell giltighet. Förr i tiden var hälsohotet reellt de första sex veckorna innan blodvärdet hade stigit och innan den naturliga immuniteten var återställd. Kvinnan var »heden». Hon kunde ännu själv bli offer för de krafter som befruktningen utlöste. Kvinnan riskerar att bli tagen av trollden. I strömmande vatten lurade bäckhäst och strömgubbe. I allmogesamhället skulle kvinnan bära på sig stål som skydd mot onda makter.

Kyrktagningsceremonin var den yttre ramen för avslutningen av barnsängstiden. I det nutida svenska kyrkoåret finns den kvar endast som kyndelsmäsodagen, kyrkogångsdagen för Marias rening 40 dagar efter Jesu födelse. I allmogesamhället var kyrktagningen en tacksägelse – »mannen hade fått tillbaka sin kvinna». I Tanzania sker ännu kyrktagning. Prästen sjunger: »Allsmäktige Gud, vi tackar dig för den barmhärtighet du visar oss alla dagar. Vi tackar dig för att du vårdade och hjälpte dessa kvinnor vid tidpunkten för att känna förlossningsvärkar och för att de var under ditt beskydd ända fram till dess att de kunde föda sina barn på ett säkert sätt. Tack för att de har fått ta emot sina barn tillsammans med barnens far ... På grund av allt detta står nu

dessa kvinnor framför dig och församlingen och vi tackar dig för den barmhärtighet som du lett dem med ...» Kvinnorna svarar: »Heliga Fader, min själ och allt som är i mig vill ära ditt heliga namn. Min själ kan inte glömma allt det som du gjort mot mig ...»

Förlossningsläkaren som Guds redskap

Vad är bryggan mellan förlossningsläkaren och gudabilder? I gränslandet mellan magi och förlossningskonst finns å ena sidan den kunniga doktorn/skickliga kirurgen, å andra sidan trollkarlen och schamanen. I detta träder även männen fram. Två av biskop Nils' under fråån 1400-talet handlar om barnsnöd. En barnafödarska var medvetlös efter två dagars värkarbete. De närvarande avgav ett löfte till helgonet, och kvinnan väknade ur sin medvetlöshet, och födde då ett dött barn. Modern sörjde svårt sitt barn och avgav ett nytt löfte, varpå barnet fick liv och kunde döpas. I det andra fallet var underverket att en kvinna klarade sig med livet i behåll efter en åtta dagar lång förlossning [17].

Genom historien är aktörerna det kvinnliga förlossningsbiträdet/barnmorskan, som bistår den barnafödande kvinnan, och en instrumetkunnig barnmorska/läkaren (oftare manlig de senaste 300 åren) som söker gripa in vid svårigheter. Historien handlar å ena sidan om komplementaritet, olika uppgifter, och å andra sidan om intressemot-sättningar. I den klassiska pendeln mellan att stå bredvid och bistå när allt går som det ska och att bli kallad att gripa in blev tången å ena sidan ett slaktarattribut för 1700-talets barnmorskor, som ifrågasatte de manliga läkarna, å andra sidan en möjlighet till lösning vid livshotande värkrubbningar [10].

Två medicine kandidater vikarierade som provinsialläkare i Västerbottens inland på 1960-talet. De blev hastigt kallade till en stuga där en kvinna hade en besvärlig förlossning. Eftersom de aldrig sett barn födas, stannade de i närliggande rum och slog i böcker. Under tiden skedde en lyckosam förlossning. Det fanns inga gränser för beundran av »dessa duktiga läkare som kunde läsa fram barn».

Från en provinsialläkares praktik på 1920-talet berättas om ett fall då han blev kallad till en hemförlossning där barnet låg i tvärläge. Väl framme blev han inte insläppt. Inomhus hade nu pingstförsamlingen samlats och bad till Gud för kvinnans liv. Doktorn lyckades beveka pastorn med liknelsen att om någon håller på att drunkna ute i sjön kan räddaren i båten ses som Guds redskap. Doktorn hävdade nu att han var Guds redskap och släpptes in och kunde få

göra en inre vändning som räddade både kvinnan och barnen till livet.

Ormgudinnans återkomst?

Har ormgudinnan återkommit under det sena 1900-talet? Otvetydigt är mor-barnadiaden åter i centrum. Förlossningsbiträdet är mer individualiserat och de medicinska förbehållen och ingripandena mindre generella. De successiva återerövringarna har alla handlat om maktförskjutning från sjukvården till föräldrarna, från separation till integration: utökad amning, bättre föräldraförberedelser, pappan in på förlossningssalen, strävan mot personalkontinuitet, mor och barn nära varandra under en alltmer familjeorienterad BB-vård.

De norska intervjustudierna om kvinnors förlossningsupplevelser belyser något av det sena 1900-talets förlossningsvård. 1969 lämnades 2/3 av kvinnorna ensamma under en större del av förlossningen. Endast var 14:e hade mannen närvarande, och 1/3 fick någon form av smärtlindring. 1986 hade 4/5 av dem mannen närvarande, lika stor andel fick smärtlindring och var 7:e kvinna fick epiduralanalgesi. Trots dessa skillnader var andelen kvinnor som inte var nöjda med förlossningsupplevelsen nästan lika stor 1986 som 1969, 15 respektive 20 procent. De missnöjda saknade stöd och förtröstan och klagade över ovänliga barnmorskor [18]. I en australisk studie visar sig 1 av 20, såväl först- som omfödelskor, vara missnöjd med förlossningsvården, oavsett vårdform. Mödrarna upplevde bristande hjälpsamhet från barnmorskor och läkare, saknade information, kände sig inte välkomna eller saknade uppmuntran från barnmorskor och läkare [19].

Vad lär vi oss av barnafödelskornas negativa förlossningsupplevelser? Hur kan doktorer och barnmorskor underlätta för den barnafödande kvinnan? Vår professionella kompetens handlar lika mycket om omvårdnad med inlevelse, närvaro, kontinuitet och stöd som om obstetrisk kompetens, där den gemensamma nämnaren blir: till var och en efter behov, dvs ett individualiserat stöd under graviditet och förlossning. En av utmaningarna inför 2000-talets förlossningsvård handlar om den goda omvårdnaden, att paradoxalt göra oss osynliga.

Referenser

1. Odent M. Why labouring women don't need 'support'. *Midwifery Digest* 1997; 1: 61-4.
2. Steer P. Caesarean section: an evolving procedure. *Br J Obstet Gynecol* 1998; 105: 1052-5.
3. Hodnett ED. Support from caregivers during childbirth [Cochrane review]. In:

The Cochrane Library. Issue 3. Oxford: The Cochrane Collaboration and Update Software, 1998.

4. Saunders N. Pregnancy in the 21st century: back to nature with a little assistance. *Lancet* 1997; 349 suppl 1: 7-9.
5. Höjeberg P. Barnmorskor och barnafödelskor i Sverige. Stockholm: Carlssons, 1991.
6. Högberg U. Obstetrikern – från shaman till epidemiolog. *Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift* 1992: 87-103.
7. Lidman S. Lifsens rot. Stockholm: Bonniers, 1997.
8. Olsson P. Antenatal »booking» interviews at midwifery clinics in Sweden: a qualitative analysis of five video-recorded interviews. *Midwifery* 1996; 12: 62-72.
9. Onsell B. Efter tusen år av tystnad. Gudinebilder och glömda spår. Stockholm: Carlssons, 1994.
10. Alic M. Hypatia's heritage – A history of women in science from antiquity through the nineteenth century. Boston: Beacon Press, 1986.
11. Hultkrantz Å. Prästinnor och gudinnor. I: Thälin-Bergman L, red. *O forna tiders kvinnor*. Helsingborg: LTs förlag, 1975: 29-43.
12. Blumenfeld-Kosinski R. Not of woman born. Representations of caesarean birth in medieval and renaissance culture. London: Cornell University Press, 1990.
13. Kolmodin J. Tigrinska barnsängssånger [redigerade av Kolmodin CG]. Stencil.
14. Sawyer B. Kvinnor och familj i det forna- och medeltida Skandinavien. Skara: Viktoria Bokförlag, 1995.
15. Klockars B. Birgittas svenska värld. Stockholm: Natur och Kultur, 1976.
16. Högberg U. Mödradöd i förhistorisk tid. *Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift* 1983: 103-14.
17. Losman B. Barnafödelse och kvinnosexualitet i mirakelberättelserna. I: Gunneng H, Losman B, Möller Knudsen B, Reinholdt H, red. *Kvinnors rosenlila, medeltidskvinnors liv och hälsa, lust och barnafödande*. Stockholm: Centrum för kvinnoforskning vid Stockholms Universitet, 1989. Skriftserie Nr 1.
18. Lind B, Hoel TM. Alleviation of labor pain in Norway. An interview investigation in 1969 and 1986. *Acta Obstet Gynecol Scand* 1989; 68: 125-9.
19. Brown S, Lumley J. Maternal health after childbirth: results of an Australian population based survey. *Br J Obstet Gynecol* 1998; 105: 156-61.

LITTERÄRA LÄKARE

En bok om
FRANÇOIS RABELAIS
TOBIAS SMOLLETT
JEAN PAUL MARAT
EMIL AARESTRUP
ARTHUR CONAN DOYLE
ANTON TJECHOV
WILLIAM SOMERSET
MAUGHAM
ALFRED DÖBLIN
GOTTFRIED BENN
MICHAEL BULGAKOV
LOUIS-FERDINAND CÉLINE
WALKER PERCY
GERHARD VESCOVI
RICHARD SELZER
NAWAL EL SAADAWI
OLIVER SACKS
CLAES ANDERSSON
PAAL-HELGE HAUGEN
EVA STRÖM

LARS-ERIK BÖTTIGER har under många år intresserat sig för läkare vars litterära insatser gjort dem kända i vida kretsar. Ett resultat av detta är de uppskattade författarporträtt han skrivit i *Läkartidningen* och som nu – inklusive en utförlig översikt över den svenska läkarparnassen – finns samlade i en rikt illustrerad bok på 176 sidor. Han vill med den visa att det i alla tider funnits läkare som sett helheten – och haft förmåga att uttrycka den i ord.

LITTERÄRA LÄKARE kostar 160 kronor och kan beställas med kupongen nedan.

Beställer härmed

..... ex Litterära Läkare

.....
Namn

.....
Adress

.....
Postnummer/Postadress

Insändes till *Läkartidningen*,
Box 5603, 114 86 Stockholm

Märk gärna kuvertet
”Litterära Läkare”

Beställning per fax:
08-20 76 19